

משתלם
לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינם
כל השנה בשמורות הטבע
ובגנים הלאומיים

בן אדם למקום
www.parks.org.il | +3639 | f

כללי התנהגות בגן לאומי תל ערד

הנכם נמצאים בשטחו של גן לאומי תל ערד. אנא הקפידו על הכללים האלה, למען ביטחונכם ולמען השמירה על ערכי המורשת:

- הפגיעה בעתיקות אסורה! אין להוציא משטח האתר אבנים, חרסים, מטבעות וחפצי ערך אחרים. אין לטפס על מבנים ועל עתיקות.
- ההליכה מותרת בשבילים המוסדרים בלבד. אל תחצו גדרות ומעקות.
- השהייה באתר מותרת בשעות הפעילות בלבד.
- הבערת אש אסורה.
- אין להתקרב לשפת המצוק.
- היזהרו מנפילה ומדרדור אבנים.
- יש להצטייד במים, לנעול נעלי הליכה ולחבוש כובע.
- שמרו על הניקיון.
- הישמעו להוראות הפקחים ודווחו על כל חפץ חשוד באתר.

הדביר

אתרים נוספים בקרבת מקום:

אתרי מורשת עולמית

גן לאומי מצדה
כ-50 דקות נסיעה

גן לאומי
תל באר שבע
כ-40 דקות נסיעה

גן לאומי ממשיח
כ-20 דקות נסיעה

אתר נמצא כאן

www.parks.org.il | *3639 | f

גן לאומי תל ערד, טל" 08-6992447

כתיבה: נילי גריינר; עריכה: צביקה צוק; עריכה לשונית: נגיה דולב ונועה מוטרן;
צילומים: יעקב שקולניק, אורית בורטיק;
מפות: אביגדור אורנד;
תכנית תל המצודה: אורה פארן ויהודית דקל באדיבות B.A.R.
הפקה: עדי גרינבאום
© הוצאת רשות הטבע והגנים

ערד הישראלית

צפונות תל המצודה נחשפו בחפירות ארכיאולוגיות שנערכו בשנת 1962, בניהול משותף של רות עמירן ויוחנן אהרוני ונמשכו בשנים 1962-1967 בניהול יוחנן אהרוני.

במהלך המאה ה-10 לפסה"ג (תקופת הברזל) החלה בערד התיישבות כחלק מממלכת יהודה. במרומי גבעה שלטת בפניה הצפון-מזרחית של העיר הכנענית החרבה, הוקם יישוב קטן במתכונת חצר מוקפת בתי מגורים. במקום זה נבנתה מצודה מוקפת חומת סוגרים (המצודת השנייה של המאה ה-9 לפסה"ג – שכבה 11). עליה נוספו ארבע שכבות יישוב, זו על זו, המשקפות שינויים מבניים שביצעו מלכי יהודה השונים במצודה, לאחר שזו נהרסה בכיבושי אויבים.

מידות המצודה 55 מ' אורך ו-50 מ' רוחב. בתוכה נבנו מקדש יהודאי יחיד במינו. המקדש כלל חצר ובה מזבח קורבנות גדול, אולם עם ספסלים למנחות ותא פולחן שבו מצבה מאבן ו-2 מזבחות קטורות. כמו כן התגלו במצודה מפעל מים, בתי מגורים ומחסנים. למעלה ממאה אוסטרקונים כתובים עברית וכתשעים בארמית התגלו במצודה. האוסטרקונים העבריים מונים בעיקר רשימות של שמות אנשים, כמויות מזון והוראות למשלוחי צבא ובהמות.

ראויים לציון שני אוסטרקונים: באחד נזכר המושג 'בית יהוה', אולי התייחסות לבית המקדש בירושלים. באוסטרקון השני מוזכרים אדם ומלך יהודה, והוא דן כנראה באיום אדומי על המאחז הצבאי היהודאי בערד. כן נמצאו חותמות עבריים. הממצא הכתוב המגוון הוא בעל חשיבות רבה לחקר התפתחות הכתב העברי.

היישוב בערד לאחר ימי ממלכת יהודה

לאחר חורבן בית ראשון, בשנת 586 לפסה"ג, המשיכה ערד לשמש תחנת דרכים צבאית של השלטון הפרסי.

מרבית האוסטרקונים הארמיים, המיוחסים לתקופה הפרסית, מכילים רשימות של כמויות מזון וכסף, כנראה לצורכי חיל המצב במקום.

בתקופה ההלניסטית שוקמו חומות המצודה ובמרכז הוקם מגדל איתן.

בתקופה הרומית נבנה עליו מצד שהפסיק למלא את ייעודו במאה ה-2 לסה"ג, ככל הנראה בשל סיפוח ממלכת הנבטים לאימפריה הרומית.

לאחר הכיבוש הערבי במאה ה-7, שימש המבנה ח'אן, עד לחורבנו במאה ה-8, ומאז לא נושב האתר.

ערד הכנענית

העיר הכנענית נחשפה בחפירות ארכיאולוגיות, שהחלו בשנת 1962 בניהול משותף של רות עמירן ויוחנן אהרוני ונמשכו לסירוגין משנות השישים ועד לשנות השמונים, בניהול רות עמירן.

העיר הוקמה בשטח הנישא כ-40 מ' מעל סביבתו וחולש על מישורי הנגב המזרחי, בסמוך לדרך ראשית שהובילה לסיני ולעבר הירדן. בתקופה הכלכוליתית, למן ראשית האלף הרביעי לפסה"ג, החלה בערד התיישבות דלילה.

בסוף האלף הרביעי שכן במקום כפר קטן שממנו צמחה בראשית האלף השלישי (תקופת הברונזה הקדומה) עיר כנענית מתוכננת ומבוצרת. בקו רכס הגבעות מסביב לעיר הוקמה חומה, שאורכה 1,176 מ'. העיר חולקה לרבעים ובהם נבנו ארמון, מקדשים, בתי מגורים ושוקים. אספקת המים התבססה על איסוף מי הגשמים מגגות הבתים ועל אגירת מי נגר עילי, שזרמו ברחובות ונקוו במאגר גדול, בשקע טופוגרפי טבעי במרכז העיר. לצד המאגר הוקם מבנה בעל קירות עבים, שכונה בפי החוקרים "מצודת המים". הממצא הארכיאולוגי העשיר מלמד כי תושבי העיר עסקו בחקלאות בעל, בגידול צאן ובקר ובמסחר. ערד טיפחה קשרים הדוקים עם אזור דרום סיני, שבו פעלו מכרות להפקת נחושת. עם התרחבות השימוש בנחושת בארץ ישראל, הפכה ערד מרכז סחר של מוצרי נחושת, וזאת בזכות מיקומה בשולי המדבר על גבול הארץ הנושבת. העיר הכנענית התקיימה כ-350 שנה (עד 2650 לפסה"ג).

בממצאי החפירות בולט היעדרם של שרידי יישוב משלהי תקופת הברונזה המאוחרת, היא תקופת הכיבוש הישראלי וההתנחלות. ואכן, המקום ניטש ולא נושב למשך כ-1500 שנה.

קטע משוחזר של העיר הכנענית הקדומה של ערד

ברוכים הבאים
לגן לאומי תל ערד

גן לאומי תל ערד שוכן בנגב המזרחי, בצפונה של בקעת ערד ושטחו כ-515 דונם. בתחומי שרידיהם של עיר כנענית מתקופת הברונזה הקדומה שהשתרעה על פני כמאה דונם, ומצודות שבנו מלכי יהודה, בפיתוח הגבוהה של התל. רשות הטבע והגנים שיחזרה את המצודה הישראלית, חלק מהעיר הכנענית ואת באר המים. כמו כן הוכשרו: חניון יום מוצל, חניון לילה הכולל מגוון אפשרויות לינה, שבילי הליכה ושלטי הסבר והמחשה. מהחניון נסלל כביש אל רחבת חניה, הנמצאת בסמוך לשער המצודה. ישנן כמה אפשרויות סיום באתר: 1. תל המצודות; 2. שביל רגלי לסיום בעיר הכנענית; 3. שביל המחבר בין תל המצודות לעיר הכנענית.

ערד במקרא ובמקורות מצריים

ערד נזכרת במקרא כעיר חזקה בנגב המזרחי שמנעה את כניסת בני ישראל מקדש ברנע היישר דרך הנגב להרי יהודה: "וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי" (במדבר כ"א 1).

מלך ערד מופיע ברשימת מלכי כנען שנוצחו בידי יהושע בן נון בעת כיבוש הארץ (יהושע י"ב 14). כן מסופר על שבת הקיני שהתנחל בערד ככתוב: "ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד" (שופטים א' 16). בכתובת שנמצאה בכרנן שבמצרים, מופיעה ערד ברשימת ערים שכבש פרעה שישק מלך מצרים בשנת 925 לפסה"ג. שמו הקדום של המקום – "תל עראד" – נשתמר בפי הערבים.

וסביב קירותיו נבנו דרגשי אבן. על בסיס אבן במרכז החדר ניצב עמוד, שעליו נשענה תקרה עשויה קורות עץ וענפים. הבית היה חלק ממכלול מגורים שהוקף בגדר אבן וכלל חצר, אזור בישול ואחסון וכן משטח מוגבה מאבנים ששימש ממגורה (מחסן לשמירת תבואה או פירות).

(3) חומת העיר

העיר הכנענית הוקפה חומה שרוחבה כ-2.4 מ', ובה נקבעו שערים ופתחי משנה (פשפשים). בצדה החיצוני נבנו מגדלי שמירה במתאר חצי-עגול או מרובע. רחוב היקפי, שלידו הוקמו בתים, מלווה את קו החומה הפנימי. קטע של החומה ומגדליה שוחזרו.

(4) שער מערבי

השער המערבי המשוחזר של העיר הוא אחד משניים שנתגלו עד כה. מקומו בקצה הרחוב הראשי, שכיוונו מערב-מזרח.

(5) מקדשים וארמון

מצפון לרחוב הראשי של העיר נמצא מסלול בנוי ומוקף גדרות, שבו שני צמדי מקדשים וחצרותיהם. במתחם המקודש נתגלו מזבחות, מצבה מסותתת, אגן אבן גדול וחפצים פולחניים. בסמוך נתגלה מבנה סגור, ככל הנראה שימש כארמון העיר.

(6) תל המצודות

7 שכבות יישוב שנתגלו בתל מייצגות מצודות מתקופת ממלכת יהודה. החומה המשוחזרת באתר היא חומה מלאה, שהגנה על המצודה היהודאית במאות 6-9 לפסה"נ. במרכז נותרו שרידי מגדל הלניסטי, ששוחזר אף הוא.

הסיור מתחיל בשער המצודה (א), המוגן משני עבריו במגדלים. באגף הצפון-מזרחי הסמוך, נמצאו מחסנים (ב).

באגף הצפון-מערבי של המצודה הוקם מקדש (ג). בחצר הקדמית ניצב מזבח רבוע, בנוי עפר ואבני גזול. תכנית המקדש מותווית בציר מזרח-מערב וכוללת חצר פנימית, היכל ודביר – "קודש קודשים". אל הדביר עלו בשלוש מדרגות. בתוכו נתגלה מצבה ולצדי הפתח הוצבו שני מזבחות קטורת.

בתחום המקדש נמצאו אוסטרקונים עם שמות שתי משפחות כהונה, המוזכרות בכתובים: מרמות (עזרא ח' 33) ופשחור (ירמיהו כ' 1).

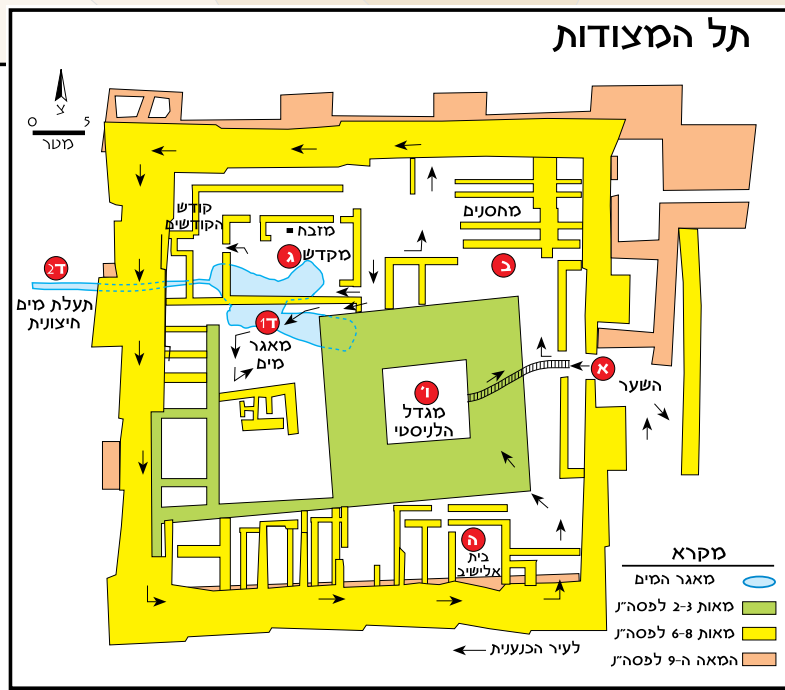
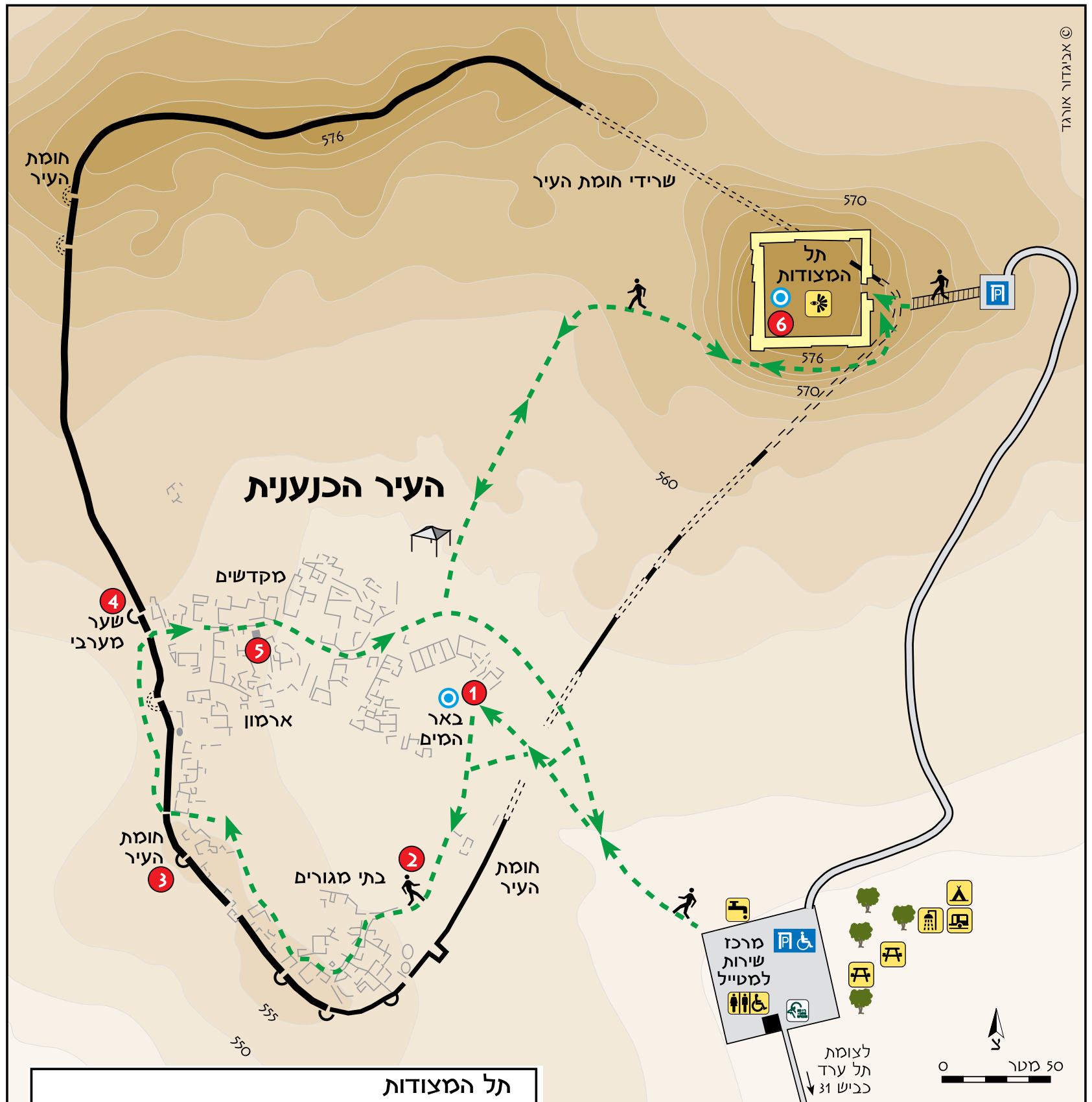
קירות האבן, המצבה, שני המזבחות, המדרגות ורצפת האבן של הדביר ממקדש ערד מוצגים במוזיאון ישראל שבירושלים. באתר הוצבו העתקים שלהם.

בתחום המצודה נחצבו מאגרי מים תת-קרקעיים גדולים ומטיחים (ד), שאליהם התחברה תעלה תעלה חצובה בסלע ומקורה בלוחות אבן, שעברה מתחת לחומה המערבית והסתיימה מחוץ לה. המים הועלו מהבאר בעיר התחתונה אל צדה המערבי של הגבעה, נשפכו לפתח התעלה החיצוני וזרמו למאגרים בתוך המצודה.

בצמוד לקיר המצודה הדרומי הוקמו מבני מגורים. באחד מהם, המכונה בפי החוקרים "בית אלישיב" (ה), נחשף ארכיון אוסטרקונים. שבעה עשר מתוכם נשלחו "לאלישיב בן אשיהו", כנראה מפקד המצודה בשנת 600 לפסה"נ בקירוב. כן נתגלו במקום שלושה חותמות, שעליהם נחקק שמו של אלישיב.

מדרגות מובילות אל ראש המגדל הלניסטי (ו), ולתצפית על המצודה והעיר הכנענית במלוא היקפן. מכאן ניבט נוף מרהיב: צפונה ומערבה משתרעים הר חברון ומורדותיו, מזרחה – בקעת ערד והעיר ערד ומדרום – הרי הנגב הצפוני.

בתום הסיור במצודה, ניתן לחזור לחניה או לצאת מהשער, ולפנות ימינה (דרומה) במורד הגבעה, שם נגיע לצומת שבילים ונפנה ימינה (מערבה) אל העיר הכנענית.

מקרא	
	כניסה, קופה
	דרך סלולה
	מסלול הליכה
	נקודת עניין
	חניה
	סככה
	תיון יום
	תיון לילה
	תיון לקרוואנים
	תצפית
	שירותים
	מקלחות

תל המצודות

מסלול הסיור

בגן הלאומי שני מוקדי עניין: העיר הכנענית ערד (נקודות עניין 1-5); ותל המצודות (נקודת עניין 6).

בין שני מוקדי העניין מחבר שביל רגלי. ניתן להתחיל את הסיור מהחניה באזור הקופה. לחילופין ניתן לחנות לצד תל המצודות.

(1) באר המים

נחצבה בשלהי תקופת ממלכת יהודה, במרכז מאגר המים הכנעני, עד למפלס מי תהום עיליים. קוטרה 4.6 מ' ועומקה כ-16 מ'. חלקה האמצעי של הבאר בנוי מאבני צור גדולות ותחתיתה חצובה בסלע. יש הסוברים כי מי הבאר הובלו אל המצודה המרוחקת על גב בהמות. בתקופה הרודיאנית (המאה ה-1 לפסה"נ), שופצה הבאר. חלקה העליון דופן באבני גזית, שסותתו מסלעי גיר, וסמוך לה בנו כמה בריכות אגירה מטיחות, שחלקן מצוידות בשקתות.

(2) בתי מגורים

רובעי מגורים, חצרות וסמטאות פזורים ברחבי העיר. באחד הרובעים בדרום העיר, סמוך לחומה, שוחזר בית מגורים, המכונה "הבית הערדי", שסגנון בנייתו אופייני לכל בתי העיר. זה בית רחב, שפתחו נקבע באחד מקירות האורך. לתוך הבית ירדו במדרגה